

Z Grzegorzem Wroną, doktorem nauk prawnych, adwokatem, certyfikowanym specjalistą i superwizorem z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, członkiem GREVIO – grupy ekspertów oceniających postępy państw-stron w zakresie wdrażania Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, rozmawia Maja Ruszpel.

ZAMIAST PRZEMOCY W RODZINIE – PRZEMOC DOMOWA

Przemoc rozumiana jest jako akt, który godzi w wolność osobistą jednostki i zmuszanie jej do zachowań niezgodnych z własną wolą. Szczególną kategorią jest przemoc domowa, nazywana też przemocą w rodzinie. 22 czerwca br. weszły w życie ważne zmiany dotyczące działań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Zostały one wprowadzone Ustawą z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw.

Zacznijmy od zmiany nazwy ustawy – z „ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie” na „ustawę o przeciwdziałaniu przemocy domowej” oraz definicji przemocy w nowej ustawie. Brzmi następująco: *jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie, wykorzystujące przewagę fizyczną, psychiczną lub ekonomiczną, naruszające prawa lub dobra osobiste osoby doznającej przemocy domowej, w szczególności:*

- a) narażające tę osobę na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia lub mienia,
- b) naruszające jej godność, nietykalność cielesną lub wolność, w tym seksualną,
- c) powodujące szkody na jej zdrowiu fizycznym lub psychicznym, wywołujące u tej osoby cierpienie lub krzywdę,
- d) ograniczające lub pozbawiające tę osobę dostępu do środków finansowych lub możliwości podjęcia pracy lub uzyskania samodzielności finansowej,
- e) istotnie naruszające prywatność tej osoby lub wzbudzające u niej poczucie zagrożenia, poniżenia lub udręczenia, w tym podejmowane za pomocą środków komunikacji elektronicznej.

Jak można zauważyć, tak w nazwie ustawy, jak i w jej treści pojawiła się zmiana terminologii stosowanej

w ustawie – „przemoc w rodzinie” została zastąpiona „przemocą domową”. Wynika to z faktu, że przemoc jest problemem nie tylko w rodzinie, ale także w nieformalnych związkach czy wśród byłych małżonków, którzy rodziną nie są.

Zmiana ta zatem kieruje uwagę na jednostkę doświadczającą przemocy, a nie rodzinę jako taką. Z praktyki wiadomo, że zarówno osobami doświadczającymi przemocy w bliskich związkach, jak i jej sprawcami mogą być konkretne, indywidualne, osoby. Przyczyną przemocy nie są lub nie muszą być dysfunkcje samej rodziny. Przypomnijmy, że dotychczas obowiązujące przepisy miały zastosowanie do osób pozostających w małżeństwie lub związkach konkubenckich lub spełniających kryteria definicji osoby najbliższej, zgodnie z artykułem 115 Kodeksu karnego.

Co ważne, krąg osób w nowej ustawie, na które będą oddziaływać jej zmienione przepisy, został rozszerzony m.in. o byłego małżonka, byłego partnera lub inną osobę pozostającą obecnie lub w przeszłości w trwałej relacji uczuciowej lub fizycznej niezależnie od wspólnego zamieszkiwania i gospodarowania.

Zgodnie z art. 2 ustawy, mówiąc o osobie doznającej przemocy domowej, należy rozumieć:

- a) małżonka, także w przypadku gdy małżeństwo ustało lub zostało unieważnione, oraz jego wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i ich małżonków,
- b) wstępnych i zstępnych oraz ich małżonków,
- c) rodzeństwo oraz ich wstępnych, zstępnych i ich małżonków,
- d) osobę pozostającą w stosunku przysposobienia i jej małżonka oraz ich wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i ich małżonków,

- e) osobę pozostającą obecnie lub w przeszłości we wspólnym pożyciu oraz jej wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i ich małżonków,
- f) osobę wspólnie zamieszkującą i gospodarującą oraz jej wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i ich małżonków,
- g) osobę pozostającą obecnie lub w przeszłości w trwałej relacji uczuciowej lub fizycznej niezależnie od wspólnego zamieszkiwania i gospodarowania,
- h) małoletniego – wobec których jest stosowana przemoc domowa.

Nowelizacja definiuje także precyzyjniej osobę stosującą przemoc domową – należy przez to rozumieć pełnoletniego, który dopuszcza się przemocy domowej wobec osób podlegających ochronie. Zapis ten porządkuje dotychczasową praktykę, w której zdarzały się przypadki uruchamiania procedury „Niebieskie Karty” wobec osób niepełnoletnich wskazanych jako sprawcy przemocy.

Przemoc ekonomiczna i cyberprzemoc

Do istniejących rodzajów przemocy domowej doszły również, oprócz m.in. przemocy fizycznej, psychicznej, kolejne jej rodzaje, tzn. przemoc ekonomiczna i tzw. cyberprzemoc. Przemoc ekonomiczna od dawna funkcjonowała w literaturze przedmiotu jako forma przemocy domowej. Jednak brak regulacji prawnej w tym zakresie prowadził do niemożności reakcji służb, zwłaszcza w przypadku, gdy przemoc ekonomiczna występuje jako samodzielna forma. Sytuacja taka dotyczy choćby osób z niepełnosprawnością intelektualną czy osób starszych, które mogą być narażone na zmuszanie przez swoich bliskich do oddawania środków finansowych. Natomiast cyberprzemoc w nowelizacji ustawy rozumiana jest jako *opis zachowań, które mogą wzbudzić w osobie doznającej przemocy poczucie zagrożenia, poniżenia lub udręczenia, zwłaszcza zachowań podejmowanych za pomocą środków komunikacji elektronicznej na odległość.*

Cyberprzemoc jest nowym, powszechnie występującym zjawiskiem i nasila się od lat w wyniku bardziej intensywnego korzystania z internetu i narzędzi informatycznych. Cyberprzemoc często jest zatem równolegle rozszerzeniem przemocy, której osoby doznają poza internetem.

Dziecko świadkiem przemocy

Uregulowano także kwestię dotyczącą dzieci będących świadkami przemocy domowej. Według ustawy mało-

letni będzie traktowany jako osoba doznająca przemocy domowej.

Co ważne, wcześniej, wobec małoletnich stosowano narzędzia i metody określone w przepisach prawa tylko wtedy, gdy bezpośrednio doznawali oni przemocy ze strony swoich bliskich. Regulacje te niestety były niewystarczające, bowiem negatywny wpływ na dzieci i młodzież ma zarówno doznawanie przemocy domowej, jak i bycie jej świadkiem.

Nowe zespoły interdyscyplinarne

Jak te zadania będą realizowane w praktyce? Do zadań własnych gminy należy tworzenie gminnego systemu przeciwdziałania przemocy domowej, a także tworzenie zespołów interdyscyplinarnych, a zatem bezpośrednie planowanie i realizowanie działań na poziomie strategicznym. Nowelizacja oznacza zatem powoływanie nowych zespołów interdyscyplinarnych i zniesienie dotychczasowych zespołów.

Zgodnie z ustawą, zespół interdyscyplinarny powołuje wójt, burmistrz albo prezydent miasta. A w skład zespołu interdyscyplinarnego wchodzi przedstawiciele:

1. jednostek organizacyjnych pomocy społecznej;
2. gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych;
3. Policji;
4. oświaty;
5. ochrony zdrowia;
6. organizacji pozarządowych.

Posiedzenia zespołu interdyscyplinarnego odbywają się w zależności od potrzeb, jednak nie rzadziej niż raz na dwa miesiące.

Grupy diagnostyczno-pomocowe zamiast grup roboczych

W celu dokonania diagnozy i oceny sytuacji w związku ze zgłoszonym podejrzeniem wystąpienia przemocy domowej, a także realizacji zadań, o których mowa w art. 9b ust. 8, zespół interdyscyplinarny powołuje grupę diagnostyczno-pomocową. Robi to niezwłocznie, nie później niż w terminie 3 dni od dnia otrzymania zgłoszenia o podejrzeniu wystąpienia przemocy domowej. Zmienia się więc także sposób pracy z osobami doznającymi przemocy i stosującymi przemoc.

Dotychczas zajmowały się nimi grupy robocze – aktualnie zostały one zastąpione grupami diagnostyczno-pomocowymi. Przypomnijmy – grupa robocza był to krąg ludzi powołany przez Zespół Interdyscyplinarny ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie do pracy w ramach określonej procedury „Niebieska Karta”. Grupa robocza stanowiła m.in. pięciu specjalistów, czyli liczyła kilka osób i wybierana była indywidualnie do każdej sprawy. Były to osoby mające styczność z rodziną dotkniętą problemem przemocy w rodzinie.

Adwokat Grzegorz Wrona komentuje: – Stare zasady pozwalały też, by to sam zespół interdyscyplinarny prowadził procedurę „Niebieskie Karty”. Zespół mógł powołać grupę roboczą, która miałaby daną sprawę prowadzić – choć nie zawsze ją powoływał. Natomiast obecny model jest inny. Ustawodawca rozdzielił zadania, które realizuje zespół interdyscyplinarny od zadań, które realizuje grupa diagnostyczno-pomocowa. Jeżeli należy podejmować działania z zakresu indywidualnych przypadków przemocy domowej – to ma robić grupa diagnostyczno-pomocowa, a nie zespół interdyscyplinarny. Zespół ma inną funkcję niż do tej pory, nie realizuje on działań wobec indywidualnych przypadków przemocy domowej. Dodatkowo, grupa diagnostyczno-pomocowa jest tu zdecydowanie na pozycji niezależnej od tego, co robi zespół interdyscyplinarny. Może zatem się zdarzyć tak, że koncepcja grupy i sposób jej pracy nie będzie spójna z tym, jak pracę tę wyobraża sobie zespół interdyscyplinarny. Nie będzie już tak bezpośredniego przełożenia zespołu na grupę, jak to było do tej pory.

Ustawodawca w art. 9a ust. 10 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej wskazał cel, dla zastosowania którego grupa diagnostyczno-pomocowa jest realizowana. Celem tym jest dokonanie diagnozy, ocena sytuacji oraz realizacja przewidzianych w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy domowej zadań dla grupy diagnostyczno-pomocowej. A także zmienił skład takiej grupy. W jej skład wchodzi:

- pracownik socjalny jednostki organizacyjnej pomocy społecznej;
- funkcjonariusz Policji.

Tutaj także poprosiliśmy o komentarz adwokata Grzegorza Wronę: – To zmiana, która jest niezwykle istotna – mianowicie: odejście od grupowej formy pracy z poszczególnymi członkami rodzin objętych procedurą „Niebieskie Karty”. W praktyce było tak, że przykładowo dwie lub więcej osób pracowało z osobą doznającą

przemocy, oraz dwie lub więcej osób pracowało z osobą stosującą przemoc. Nowa idea wskazuje wyraźny podział – z osobą doznającą przemocy ma pracować pracownik socjalny, a z osobą stosującą przemoc policjant. Pozostali specjaliści (przedstawiciele oświaty, ochrony zdrowia, GKRPA) będą dopraszani w miarę potrzeby danego przypadku. Dotychczas, jeżeli mieliśmy interwencję czy wszczęcie procedury, to cały zespół spotykał się z każdą z osób i wypełniał formularze. Tego już nie ma – zatem nie ma już obowiązkowych posiedzeń, które wyznaczały rytm tej procedury etc. Oczywiście nowo stworzona grupa też będzie się spotykać, ale to ona będzie kształtowała rytm pracy. I to wydaje się słuszne. Bo sztywność poprzednich rozwiązań, która narzucała model pracy, nie zawsze była zasadna i efektywna.

Warto więc dodatkowo podkreślić, że zgodnie z art. 11c ustawy w skład grupy diagnostyczno-pomocowej poza wymienionymi osobami mogą także wchodzić:

1. pracownik socjalny specjalistycznego ośrodka wsparcia dla osób doznających przemocy domowej;
2. asystent rodziny;
3. nauczyciel wychowawca będący wychowawcą klasy lub nauczyciel znający sytuację domową małoletniego;
4. osoby wykonujące zawód medyczny, w tym lekarz, pielęgniarka, położna lub ratownik medyczny;
5. przedstawiciel gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, także pedagog, psycholog lub terapeuta.

Formy działań wobec osób stosujących przemoc

Ustawa wprowadza dodatkowe formy działań podejmowanych wobec osób stosujących przemoc domową. Programy psychologiczno-terapeutyczne dla osób stosujących przemoc domową funkcjonują od 2014 roku i uregulowane są obecnie w postanowieniach Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na rok 2023. Stanowią one uzupełnienie realizowanych od 2006 roku programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc domową. Niestety, ze statystyk wynikało, że w programach korekcyjno-edukacyjnych rocznie bierze udział ponad 8000 osób stosujących przemoc domową, natomiast w programach psychologiczno-terapeutycznych – tylko

1500 osób. Regulacja ustawowa ma na celu wdrożenie i wzmocnienie tych działań.

Podobnie podkreśla Grzegorz Wrona: – Zawsze jest jeden podstawowy warunek, by móc coś doskonalić: tym warunkiem jest praktyka, doświadczenie, rozwój praktyki. W Polsce nie mogliśmy mieć wystarczająco dobrej praktyki, bo nie mieliśmy wystarczającej liczby osób, które by w tych programach uczestniczyły. Zatem jest to niezwykle ważna kwestia – praca z osobami stosującymi przemoc domową i nowy mechanizm kierowania tych osób do programów korekcyjno-edukacyjnych czy psychologiczno-terapeutycznych. Dotychczasowe przepisy pozwalały jedynie w trybie procedury karnej zobligować osobę stosującą przemoc w rodzinie do uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych lub psychologiczno-terapeutycznych. W celu zmiany tej sytuacji ustawodawca postuluje wprowadzenie mechanizmu pozwalającego zobligować przez zespół interdyscyplinarny osobę stosującą przemoc do udziału w programach skierowanych do tych osób.

Mamy też rozwiązania, które przez wiele lat próbowaliśmy wprowadzić, ale to nie przynosiło istotnego oddziaływania na osoby stosujące przemoc domową. Na czym wcześniej polegał problem? Zgodnie z prawem karnym mamy zasadę domniemania niewinności. I dopóki nie mamy prawomocnego wyroku skazującego osobę stosującą przemoc, w bardzo ograniczonym zakresie możemy na nią oddziaływać. Równolegle, czas trwania postępowania, wszelkie uprawnienia, które przysługują – zgodnie z prawem – osobie oskarżonej, powodują, że pozycja osoby doznającej przemocy była w zasadniczy sposób ograniczona. Dlatego cieszę się, że ustawodawca dostrzegł ten problem. I większość zmian, tych bardzo istotnych, wprowadził także w prawie cywilnym i administracyjnym – mam tu na myśli nowe nakazy ochrony: zakaz zbliżania się do osoby doznającej przemocy, zakaz kontaktowania się oraz przebywania w określonych miejscach (praca, szkoła lub inna placówka oświatowa, ośrodek sportu).

Jest to kontynuacja rozwiązań, które weszły w życie pod koniec listopada 2020 roku, czyli nakazu opuszczenia i zakazu zbliżenia się do lokalu. Tak jak w przypadku natychmiastowego nakazu opuszczenia lokalu i natychmiastowego zakazu zbliżenia się do niego – policjanci będą, podkreślimy, mogli stosować trzy nowe rozwiązania:

- zakaz zbliżania się do osoby doznającej przemocy na określonej odległość;

- bezwzględny zakaz kontaktowania się z nią;
- zakaz wstępu oraz przebywania w miejscach, w których się uczy lub pracuje (chodzi o szkołę, placówki oświatowo-wychowawcze, opiekuńcze, artystyczne czy pracę).

Nowe zakazy będą stosowane tymczasowo – na okres 14 dni, a osoba doznająca przemocy będzie mogła wystąpić do sądu o wydłużenie tego okresu. Sąd, zgodnie z propozycją, powinien rozstrzygnąć to w ciągu 30 dni.

Grzegorz Wrona dodaje: – W tym kontekście ważny jest również tryb kierowania. Otóż pomysł na pracę z osobami stosującymi przemoc polega na tym, żeby je zachęcić, zdopingować do tego, aby zgłosiły się dobrowolnie do psychologa czy do programu dla osób stosujących przemoc lub na warsztaty podnoszące kompetencje wychowawcze. Jeśli ktoś tego nie zrobi, dopiero wtedy uruchamiamy tryb przymusowy. I to jest dobre rozwiązanie – bo jeśli komuś zależy na czasie, bo chce odbudować relację z dzieckiem lub jej nie utracić, to zdecydowanie szybciej będzie, jeśli pójdzie na oddziaływania korekcyjne sam, niż będzie czekać na to, aż grupa go na nie skieruje. Na pewno część osób z tego skorzysta, bo będą chcieli uniknąć poważnych konsekwencji. Szacuję jednak, że około 15% osób nie podda się temu dobrowolnie i nie będzie innej możliwości jak skierowanie ich przez zespół interdyscyplinarny na oddziaływania korekcyjne.

Po skierowaniu osoby stosującej przemoc domową do uczestnictwa w wymienionych programach, będzie ona miała obowiązek ukończyć program oraz przedstawić odpowiednie zaświadczenie w tej kwestii. Osoba, która uparczywie nie będzie stosować się do wyżej wskazanych obowiązków (czyli obowiązku zgłoszenia się do uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych lub programach psychologiczno-terapeutycznych, ukończenia tych programów oraz dostarczenia zaświadczenia o ich ukończeniu) może zostać ukarana karą grzywny albo ograniczenia wolności – zgodnie ze zmianami w ustawie – Kodeks wykroczeń.

Procedura „Niebieskie Karty”

Od 28 września 2023 roku obowiązują przepisy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 września 2023 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. z 2023 r. poz. 1870). Wprowadzono też nowe wzory.

Krąg podmiotów uprawnionych do realizacji czynności z zakresu wszczynania procedury został istotnie poszerzony – z dotychczasowych pięciu podmiotów uprawnionych do wszczęcia procedury „Niebieskie Karty”, a co za tym idzie, do wypełniania formularza „Niebieska Karta – A”, do tak naprawdę nieograniczonej ich liczby, z uwagi na możliwość realizacji tejsze czynności również przez bliżej nieokreślone organizacje pozarządowe. Ponadto doprecyzowano, ujednolicając z nomenklaturą zastosowaną w regulującą kwestię przeciwdziałania przemocy domowej ustawie, słownictwo, używając określeń – osoba doznająca przemocy domowej zamiast ofiara; osoba stosująca przemoc domową zamiast sprawca; czy małoletni zamiast dziecko. Do wszczęcia procedury „Niebieskie Karty” uprawnieni są:

1. pracownik socjalny jednostki organizacyjnej pomocy społecznej;
2. funkcjonariusz Policji;
3. żołnierz Żandarmerii Wojskowej;
4. pracownik socjalny specjalistycznego ośrodka wsparcia dla osób doznających przemocy domowej;
5. asystent rodziny;
6. nauczyciel wychowawca będący wychowawcą klasy lub nauczyciel znający sytuację domową małoletniego;
7. osoba wykonująca zawód medyczny, w tym lekarz, pielęgniarka, położna lub ratownik medyczny;
8. przedstawiciel gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych;

9. pedagog, psycholog lub terapeuta, będący przedstawicielami jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych; Policji; oświaty; ochrony zdrowia; lub organizacji pozarządowych.

Procedura „Niebieskie Karty” obejmuje:

1. osoby doznające przemocy domowej;
2. osoby stosujące przemoc domową, przez które należy rozumieć wyłącznie osoby pełnoletnie, które dopuszczają się przemocy domowej wobec osób doznających przemocy domowej.

Wprowadzono też przepis obligujący grupę diagnostyczno-pomocową do monitorowania sytuacji osób lub rodzin dotkniętych przemocą domową, a także zagrożonych jej wystąpieniem, w tym również po zakończeniu procedury „Niebieskie Karty”.

Bibliografia

- <http://adwokatwrona.waw.pl/>
 Webinar „Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie 2023”, https://www.youtube.com/watch?v=Fx_Jv0LNqbg
 Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20051801493/U/D20051493Lj.pdf>
 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 września 2023 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230001870>